

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

Проведено дослідження науково-методичних підходів до оцінки рівня економічної безпеки комерційного банку, а також вибрано оптимальний підхід для визначення рівня економічної безпеки вітчизняних банків.

Ключові слова: банк, економічна безпека, заходи безпеки, економічні загрози, ризик, небезпека, забезпечення економічної безпеки банків.

Постановка проблеми. Безпека комерційного банку можлива тільки за умови забезпечення балансу корпоративних економічних інтересів усіх осіб, зацікавлених у результатах його діяльності. До зацікавлених осіб належать не лише власники самого банку, але й його працівники та всі зовнішні контрагенти, з якими банк взаємодіє, в тому числі держава.

Недостатнє врахування інтересів будь-якої зацікавленої особи на користь інших осіб призводить до дестабілізації та погіршення економічної безпеки банку. Таким чином, розробка методів оцінки економічної безпеки комерційного банку має важливе методологічне значення, яке пов'язане з необхідністю щоденно відстежувати фінансовий стан та підтримувати на належному рівні економічну безпеку в ринкових умовах модернізації економіки.

Якщо на рівні держави методи оцінки економічної та фінансової безпеки вже розроблені [3; 9], то на рівні суб'єктів господарювання, зокрема і комерційних банків, вони залишаються дискусійними. Це насамперед стосується вибору коефіцієнтів оцінки економічної безпеки, системи показників, що її характеризують, і методичних підходів до визначення рівня економічної безпеки.

Стан дослідження. Дослідженню проблеми науково-методичного підходу до оцінки рівня економічної безпеки комерційного банку присвячено значну кількість наукових праць. В Україні і за кордоном цією проблемою займалися О. Барановський, Т. Болгар, З. Васильченко, М. Єрмошенко С. Забияко, М. Зубок, С. Ільшанко, Д. Ковалев, Г. Козаченко, О. Ляшенко, В. Мунтіян, Л. Перехрест, О. Пластун, С. Побережний, С. Покропивний, В. Пономарьов, Н. Різник, Л. Чаговець та інші.

Мета дослідження полягає у вивченні науково-методичних підходів до оцінки рівня економічної безпеки комерційного банку, а також вибір оптимального підходу для визначення рівня економічної безпеки вітчизняних банків.

Виклад основних положень. На сьогодні у науковій літературі й господарській практиці сформувалося чимало методичних підходів до визначення рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання, які, на нашу думку, можна класифікувати наступним чином:

- 1) метод комплексної оцінки економічного потенціалу (багатовекторна модель економічної безпеки) [5, с. 12–19];
- 2) метод оцінки конкурентного статусу фірми, інтегральна оцінка дотримання інтересів компанії [7];
- 3) методи комплексної оцінки загроз (інтегральна оцінка ризику) [4, с. 51–55];
- 4) метод багатофакторної лінійної моделі [6, с. 35–40];
- 5) метод оцінки ефективності захисних заходів [2].

Такі науковці, як Д. Ковальов та І. Плетнікова [6] для оцінки рівня економічної безпеки підприємства ($P_{сб}$) використовують функціональну залежність, котра базується на локальних функціях залежності рівня економічної безпеки від відповідних показників діяльності підприємств ($f(x_1)$, $f(x_2)$, ..., $f(x_n)$) та коефіцієнтах, які відображають значущість кожного показника (a_1 , a_2 , ..., a_n):

$$P_{сб} = a_1 \cdot f(x_1) + a_2 \cdot f(x_2) + \dots + a_n \cdot f(x_n), \quad (1)$$

де x_1 , x_2 , ..., x_n – показники діяльності підприємства.

Однак, у рамках даного підходу авторами не дається жодних рекомендацій щодо вибору оціночних індикаторів та діапазону нормативних значень показників.

На підставі функціонально-цільового опису структури системи управління економічною безпекою підприємства Л. Чаговець [13] доводить, що ефективна реалізація процесу управління економічною безпекою стає можливою за підтримки сукупності економіко-математичних моделей, які об'єднано в єдиний комплекс моделей оцінки й аналізу економічної безпеки підприємства (рис. 1). Даний комплекс містить три блоки: формування інформаційного простору дослідження; оцінку та аналіз економічної безпеки підприємства; формування та аналіз рішень з управління економічною безпекою підприємства.

Метою першого блоку є формування системи найвагоміших для оцінки економічної безпеки показників, за допомогою розробленої інформаційної моделі.

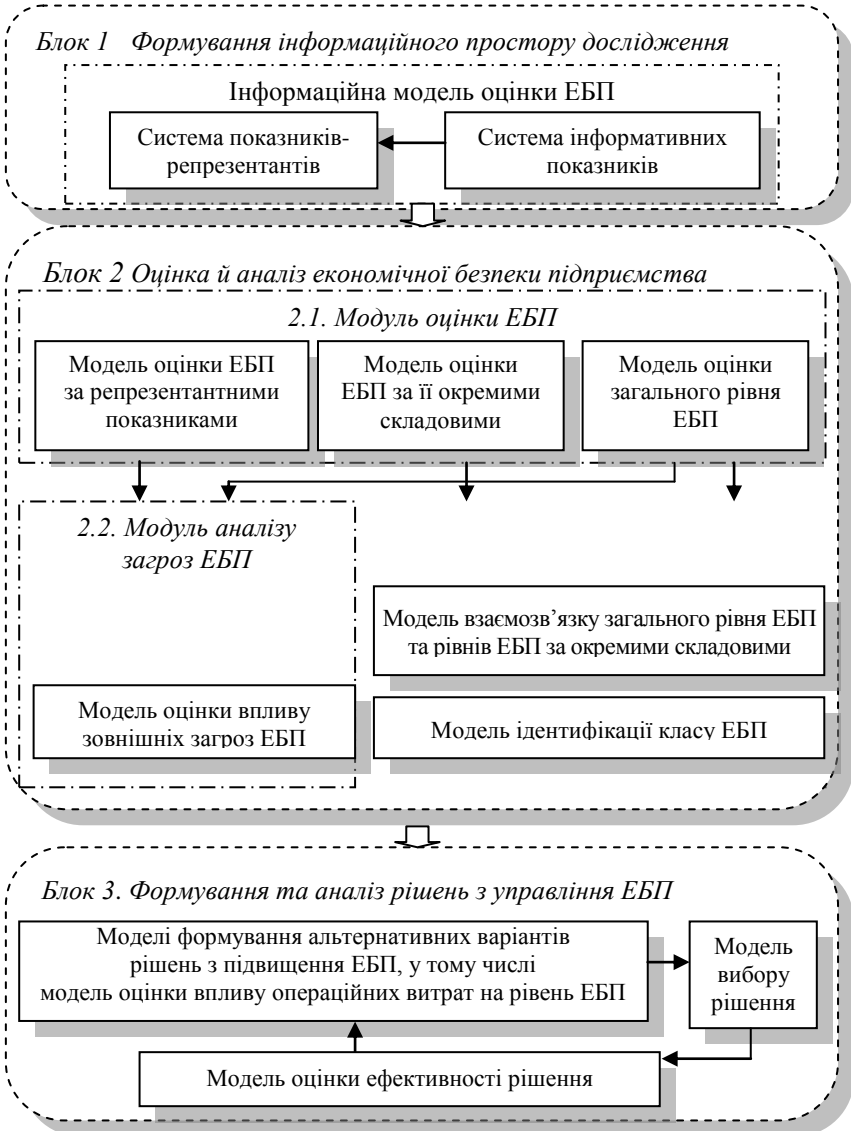

Рис. 1. Комплекс моделей оцінки й аналізу економічної безпеки підприємства

Джерело: [13, с. 7].

У другому блоці основною метою є розробка моделей оцінки й аналізу економічної безпеки підприємства. Усі моделі на цьому етапі об'єднано в три модулі, за якими на підставі відповідних моделей здійснюють загальну оцінку економічної безпеки підприємства й визначають домінантні загрози для неї.

Перший модуль оцінки економічної безпеки містить моделі, в основі яких лежить розрахунок значень показників, що дозволяє прослідкувати зміну як загального рівня економічної безпеки підприємства, так і її складових.

Другий модуль містить моделі вибору домінантних загроз економічній безпеці підприємства та модель оцінки впливу зовнішніх загроз на ЕБП. За першою моделлю цього модуля здійснюють ранжування загроз з боку внутрішнього середовища за їх впливом на загальний рівень ЕБП, що дозволяє проаналізувати й виявити найвагоміші чинники, що є потенційними загрозами безпеці. Призначенням другої моделі є оцінка впливу загроз зовнішнього характеру на загальний рівень ЕБП.

У третьому модулі за допомогою моделі взаємозв'язку загального рівня економічної безпеки підприємства з рівнями безпеки підприємства за окремими складовими досліджують вплив окремих компонент безпеки на її загальний рівень. Наступна модель цього модуля – модель ідентифікації класів економічної безпеки підприємства – дозволяє отримати інформацію про клас безпеки у поточному та перспективному періодах.

Метою третього блоку є формування множини рішень з управління економічною безпекою підприємства на підставі інформації про її клас та загрози. Ці рішення мають бути включені до системи запобігання та усунення дестабілізуючого впливу загроз економічній безпеці підприємства.

С. Льяшенко [5, с. 16–22] пропонує проводити оцінку економічної безпеки підприємства на основі аналізу його фінансової стійкості, рівень якої визначається за достатністю оборотних коштів (власних чи позичених) для здійснення виробничо-господарської діяльності.

До оціночних показників науковець пропонує віднести надлишок (нестачу) власних оборотних коштів, необхідних для формування запасів і покриття витрат господарської діяльності, а також довго-, середньо- і короткострокових кредитів і позик.

Ці показники характеризують п'ять рівнів фінансової безпеки: абсолютний (для функціонування підприємства достатньо власних оборотних коштів); нормальний (достатньо власних джерел формування запасів і покриття витрат); хиткий (власних оборотних коштів

є недостатньо і залучаються середньо- і довгострокові позики та кредити); критичний (залучаються короткострокові кредити); кризовий (підприємства не можуть забезпечити фінансування діяльності ні власними, ні залученими коштами).

Щодо визначення рівня економічної безпеки комерційного банку, то в теорії безпекознавства науковцями розроблені наступні основні методи:

1. З. Васильченко та І. Васильченко [1, с. 36–45] пропонують методологічний підхід до оцінки рівня економічної безпеки шляхом обґрунтування концепції єдиного інтегрального показника E , який має містити параметри, що найточніше характеризують результати діяльності банку.

Насамперед це показники достатності капіталу, темпів його зростання, оцінки ліквідності й дохідності активів. Вони припускають, що, знаючи динаміку інтегрального показника E , який відображає і підсумовує інформацію про дохідність операцій, ліквідність банку, достатність капіталу і темпи його зростання, керівництво банку, по-перше, має реальне уявлення про фінансовий стан банку; по-друге, зможе завчасно, до виникнення внутрібанківської кризи, покращити становище банку на фінансовому ринку; по-третє, зможе захистити банк від негативного впливу зовнішніх чинників у разі визначення кризи на рівні банківської системи країни в цілому.

Інтегральний показник E з такими властивостями відіграє роль «умовного експерта», оскільки він за незмінними правилами та в єдиний спосіб дає зведену оцінку діяльності банку за основними показниками: дохідності, ліквідності, достатності капіталу і темпів його зростання. Для поглибленого дослідження запропонованої категорії економічної безпеки необхідно користуватися схемою, яка зображена на рис. 2.

2. Н. Різник пропонує діагностику стану фінансової безпеки комерційного банку реалізовувати за допомогою індикативного методу, який здійснюється шляхом зіставлення фактичних і порогових значень показників безпеки. Таке зіставлення дає можливість визначити стан безпеки банку за ступенем наближеності його до стану безпеки, ризику, загрози чи небезпеки [11, с. 197]. Для своєчасного виявлення існуючих і потенційних ризиків, загроз та небезпек забезпечення економічної безпеки банку автор вказує на необхідність визначення відповідних індикаторів (табл. 1).

Визначення величини стану фінансової безпеки банку за даними показниками ґрунтуватиметься на стандартизації та зведенні їх до одного співвимірною вигляду – від 0 до 1.

Рис. 2. Визначення стану економічної безпеки комерційного банку

Джерело: [1, с. 38].

Індикатори фінансової безпеки комерційного банку*

№ з/п	Назва індикатора	Значення індикатора, %
1.	Рентабельність банківських активів	1–4
2.	Рентабельність дохідних активів	1–3
3.	Рентабельність доходів	8–20
4.	Рівень маржинального доходу: валового відсоткового операційного	6,5 4,5 2,0
5.	Спред	1,25
6.	Ефективність управління спредом	1–4
7.	Величина дохідної вартості	10–35
8.	Співвідношення процентного і непоцентного чистого доходу	48–67
9.	Максимальна «безпечна» сума кредитування дебетурою	5
10.	Питома вага проблемних кредитів в обсязі чистих активів банку	1–2
11.	Рівень сумнівної та безнадійної заборгованості у сукупному кредитному портфелі	10
12.	Дохідність 1 грн. активів	14–22
13.	Рівень ефективності і ризикованості вкладень	10–18
14.	Покриття процентних витрат процентними доходами	110–125
15.	Ефективність використання внутрішньобанківських резервів	5–15
16.	Якість управління затратами банку	10–25
17.	Дохідність 1 грн. основного капіталу банку	1,2–1,7
18.	Ефективність процентної політики банку	6–8
19.	Можливості використання внутрішньобанківських резервів	1–3
20.	Частка дохідних активів	0,75–0,85
21.	Кількість дохідних активів на 1 грн. платних пасивів	більше 1,0
22.	Величина дохідних активів на 1 грн. власного капіталу	8–18
23.	Пріоритетність напрямів використання капіталу	0,5–2,0

* Джерело: [11, с. 197–198].

Для реалізації наведених вище методичних підходів та оцінки стану економічної безпеки різних суб'єктів господарювання, зокрема комерційних банків, дослідниками використовуються різні методи, які дають відповідь, як технологічно оцінити стан чи визначити рівень економічної безпеки. В економічній літературі виділяють дві основні групи методів оцінки економічної безпеки – якісні й кількісні [10, с. 43]. Якісні методи базуються на використанні експертних оцінок при визначенні певних параметрів. Кількісні методи передбачають розрахунок конкретних показників із подальшою оцінкою і тлумаченням отриманих значень.

Якісну оцінку рівня фінансової безпеки банку українські науковці [10, с. 43] пропонують здійснювати шляхом заповнення анкети, з чим варто погодитися. Анкету повинен заповнювати експерт з діяльності конкретного банку. Це може бути представник вищого керівництва або начальник аналітичного відділу банку. Залежно від кількості набраних балів пропонується наступний перелік станів фінансової безпеки комерційного банку: 25–30 – високий рівень; 20–25 – достатній рівень; 15–20 – низький рівень; менше 15 – критичний рівень.

Проаналізувавши існуючі методичні підходи, методи та показники оцінки рівня економічної безпеки комерційних банків, можна зробити висновок, що на сьогоднішній день немає єдиної методики та системи показників для визначення рівня економічної безпеки комерційних банків.

Тому заслуговує на увагу методика, яка описана у науковій літературі [12] для визначення стану та ефективності системи економічної безпеки акціонерних товариств, в основу якої закладені комплексні критерії та якісні й кількісні показники з чітким розмежуванням зони безпеки та небезпеки. На нашу думку, цінність даної методики полягає в тому, що від рівня організації та безпосередньої діяльності, пов'язаної із забезпечення економічної безпеки, залежить стан економічної безпеки комерційного банку.

Виходячи з цього, вважаємо, що комплексними критеріями визначення рівня економічної безпеки комерційного банку можуть бути:

- коефіцієнт реалізації корпоративних інтересів безпеки;
- коефіцієнт захисту корпоративних прав;
- коефіцієнт встановлення протиправного контролю над банком;
- коефіцієнт безпекової організаційної культури;
- коефіцієнт надійності банківських вкладів.

Таким чином, для визначення рівня економічної безпеки комерційного банку необхідно порахувати середньозважений рівень усіх

вище запропонованих коефіцієнтів. Переконані, що лише таке поєднання дозволить максимально об'єктивно визначити рівень економічної безпеки у комерційному банку.

$$K_{rb} = \frac{K_{ib} + K_{zp} + K_{pk} + K_{ok} + K_{nv}}{5}, \quad (2)$$

де K_{rb} – коефіцієнт рівня економічної безпеки комерційного банку;
 K_{ib} – коефіцієнт реалізації корпоративних інтересів безпеки;
 K_{zp} – коефіцієнт захисту корпоративних прав;
 K_{pk} – коефіцієнт встановлення протиправного контролю над банком;

K_{ok} – коефіцієнт безпекової організаційної культури;

K_{nv} – коефіцієнт надійності банківських вкладів.

У результаті визначення рівня економічної безпеки комерційного банку коефіцієнти будуть знаходитися в діапазоні від 0 до 1.

Для поділу комерційних банків на групи відповідно до значень коефіцієнта рівня безпеки використаємо результати досліджень вчених, викладені у [8]. Визначимо відповідність значень, скориставшись формулою так званого «золотого поділу», суть якого полягає у пропорційному відношенні, близькому до 0,618: 0,382. Дотримання динамічної симетрії «золотого поділу» визначає найбільш гармонійні параметри структурування складових економіки, що сприятиме досягненню найефективнішого (безпечного) розвитку банку. Це свідчить, про те, що можливість застосування принципів співвідношення «золотого поділу» для визначення рівня та ефективності системи економічної безпеки комерційного банку виглядає закономірною.

Тому для знаходження проміжних рівнів економічної безпеки використаємо квадратне рівняння [8]:

$$x^2 + ax - a^2 = 0, \quad (3)$$

що дозволяє знайти x_1 та x_2 :

$$x_{1,2} = -\frac{a}{2} \pm \sqrt{\frac{a^2}{4} + a^2}, x_1=0,382; x_2=0,854. \quad (4)$$

За результатами розрахунків рівень та ефективність системи економічної безпеки комерційного банку на проміжку від 0 до 1 розмістяться таким чином (табл. 2):

Шкала оцінки рівня економічної безпеки

№ з/п	Оцінка в балах	Рівень безпеки
1	0–0,382	Недостатній
2	0,383–0,618	Критичний
3	0,619–0,854	Достатній
4	0,855–1	Оптимальний

Таким чином, інформацію, отриману шляхом експертного опитування, де вихідними даними для визначення рівня економічної безпеки є оцінки експертів, тобто їхні суб'єктивні думки про стабільність об'єктів, що вивчаються, та розрахунок рейтингу надійності банківських вкладів, зводимо в єдину таблицю з метою визначення рівня економічної безпеки досліджуваних комерційних банків.

Висновки. На основі дослідження відомих методик діагностики рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання, у тому числі й комерційних банків, визначено, що найбільшої уваги заслуговує методика, в основу якої закладені комплексні критерії та якісні й кількісні показники з чітким розмежуванням зони безпеки та небезпеки. З огляду на правило «золотого поділу», встановлено формалізовані показники, які дозволяють визначити рівень економічної безпеки комерційного банку (недостатній 0–0,382; критичний 0,383–0,618; достатній 0,619–0,854; оптимальний 0,855–1). При цьому зона небезпеки починається за умови, якщо рівень економічної безпеки банку перебуває в межах від 0–0,382. Оцінюючи економічну безпеку комерційного банку, слід розуміти, що її стан чи рівень є результатом реалізації корпоративних інтересів безпеки, захистом корпоративних прав, контролем за управлінням банку, дотриманням організаційної культури та надійністю банківських вкладів. Вони технологічно пов'язані між собою і за результатами діагностики можна отримати комплексну оцінку.

1. Васильченко З. Теоретична концепція оцінки економічної безпеки банку / З. Васильченко, І. Васильченко // Банківська справа. – 2006. – № 4. – С. 36–45.

2. Економіка підприємства: підручник / за заг. ред. С.Ф. Покропивного. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2001. – 528 с.

3. Єрмошенко М. Національні економічні інтереси: реалізація і захист / М. Єрмошенко // Актуальні проблеми економіки. – 2001. – № 1–2. – С. 18–24.

4. Забьяко С.В. Риск-менеджмент – основа экономической безопасности предприятия / С.В. Забьяко Е.С. Светлова // Защита информации. Конфидент. – 2002. – № 3. – С. 51–55.

5. Ильяшенко С.Н. Оценка составляющих экономической безопасности предприятия / С.Н. Ильяшенко // Науч. тр. ДонНТУ. – Донецк, 2002. – № 48. – С. 16–22.

6. Ковалев Д. Количественная оценка экономической безопасности предприятия / Д. Ковалев, И. Плетникова // Экономика Украины. – 2001. – № 4. – С. 35–40.

7. Козаченко Г.В. Экономическая безопасность: сущность и механизмы обеспечения: монография / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарев, О.М. Ляшенко: – К.: Либра, 2003. – 280 с.

8. Математическая энциклопедия / [гл. ред. И. М. Виноградов]. – Т. 2. – Д-КОО. – М.: «Советская энциклопедия», 1979. – С. 200.

9. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ від 02.03.2007 р. № 60 / Міністерство економіки України. – (Офіційний сайт міністерства економіки України). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua> – (Законодавча база).

10. Побережний С.М. Фінансова безпека банківської діяльності: навч. посібник / С.М. Побережний, О.Л. Пластун, Т.М. Болгар. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 112 с.

11. Різник Н.С. Теоретичні підходи до побудови методики діагностики фінансової безпеки банку / Н.С. Різник // Фінансова система України: зб. наук. праць. – Острог: Національний університет «Острозька академія», 2008. – Вип. 10. – Ч. 3. – С. 195–201.

12. Франчук В.І. Особливості організації системи економічної безпеки вітчизняних акціонерних товариств в умовах трансформаційної економіки: монографія / В.І. Франчук. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. – 440 с.

13. Чаговець Л.О. Моделі оцінки та аналізу економічної безпеки підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.11 «Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці» / Л.О. Чаговець. – Харків, 2010. – 21 с.

Франчук В.І., Мельник С.І. Научно-методические подходы к оценке уровня экономической безопасности коммерческого банка.

Проведено дослідження науково-методических підходів к оцінці рівня економічної безпеки комерційного банку, а також вибран оптимальний підхід для определения рівня економічної безпеки вітчизняних банків.

Ключевые слова: банк, економічна безпека, заходи безпеки, економічні загрози, ризик, небезпека, забезпечення економічної безпеки банків.

Franchuk V.I., Melnyk S.I. Scientific and Methodological Approaches to Assess the Level of Economic Security of a Commercial Bank.

The article presents the study of scientific and methodological approaches to assess the level of economic security of commercial banks and selects the best approach for determining the level of economic security of domestic banks.

Key words: bank, economic security, safety measures, economic threats, risk, danger, economic security of banks.